

Tema:

Forskningshorisonter

Demokratiska dimensioner i utbildning

Årets första nummer är ett ”professorsnummer” i så måtto att numret innehåller artiklar skrivna av professorer med anknytning till pedagogiska institutionen, Örebro universitet. Det är givetvis med stor glädje vi kan konstatera att institutionens enda hittillsvarande heltidsanställda professor, undertecknad, tillika redaktör för denna tidskrift, från och med hösten 2002 kompletterats genom anställningar av *Bernt Gustavsson*, professor i pedagogik med inriktning mot demokrati, och *Agneta Linné*, professor i pedagogik med inriktning mot didaktik och lärarutbildning. Båda dessa ingår också från och med hösten 2002 i tidskriftens redaktionskommitté. Såväl Bernt som Agneta presenterar sina installationsföreläsningar, hållna den 14 december 2002, i detta nummer tillsammans med fyra andra professorer med nära anknytning till pedagogiska institutionen. Dessa är: professor *Lars Løvlie*, den andra hedersdoktorn i pedagogik vid Örebro universitet och gästprofessor vid universitetets International Science Center från och med detta år, *Gert Biesta*, professor vid universitetet i Exeter samt redaktör för *Studies in Philosophy and Education*, tillika gästprofessor vid vår institution sedan 2001, *Thomas Tydén*, adjungerad professor i pedagogik från och med hösten 2002 med placering vid Novemus, Örebro universitet samt *Gunnar Berg*, professor vid Högskolan Dalarna och med förflutet som professor en kortare tid vid dåvarande Högskolan i Örebro.

Örebro universitets första forskningsprofil är ”Människors miljö, kommunikativa processer och demokratins villkor”. Pedagogiska institutionen har investerat starkt i denna profil främst vad avser kommunikativa processer och demokratins villkor och detta nummers tema är också ett uttryck för detta. Som framgår av de olika bidragen så framträder här aspekter av institutionens forskningsprofil i olika elaborerade former. Profilen präglas bland annat av att relatera bildningsbegreppet till demokrati –

en problematik som speciellt kommer att belysas i ett tvådagarssymposium 6–7 maj vid institutionen med deltagande av bland andra Bernt Gustavsson, Gert Biesta och Lars Løvlie. Profilen präglas också sedan länge av politisk-filosofiska analyser, en aspekt som finns med i flera av bidragen till detta nummer och som återkommit ett flertal gånger i tidskriften alltsedan den breda introduktionen i nummer 1/1996. Den politisk-filosofiska inriktningen kompletteras av den pedagogisk-filosofiska. I tidskriften är båda ofta kvalificerade via pragmatismen (se exempelvis nummer 3/2000 och 3/2001). Didaktiska analyser och analyser av lärarutbildning präglar likaledes vår profil och har varit ständigt återkommande inom tidskriften, i detta nummer främst exemplifierat av Agneta Linnés artikel och i exempelvis nästkommande nummer ”Svenskämnet som demokratiämne”. Den kommunikativa aspekten har vi framfört återkommande alltsedan nummer 1/1993. Så till föreliggande nummer.

Agneta Linnés *Tid, rum, berättelse – En historia om pedagogik och lärarutbildning* tar avstamp i den första svenska pedagogikprofessorn Bertil Hammers installationsföreläsning 1910 om pedagogik som vetenskap. Här levandegörs en berättelse om tid och historia, om rumslighet, om narrativ identitet och narrativ fantasi. Mot en läroplansteoretisk bakgrund understryker Agneta Linné betydelsen av historiska studier, inte bara för att få syn på rötterna till dagens skola, utan också som öppning för samtal och överväganden, för kritisk reflektion och möjliga ifrågasättanden av dagens förgivettaganden. Hon exemplifierar med en studie av hur lektionen tagit form som pedagogisk text i lärares utbildning och hur denna text skiftat innebörd. Hon lyfter fram pågående forskning om kvinnors – däribland kvinnliga pedagogers – strategier att forma det offentliga och väcker därmed frågan om kvinnohistoriska studier och narrativa perspektiv som möjliga redskap för forskning med bäring på utbildning och demokrati. Didaktiska problem rörande skolans och lärandets urvalsfrågor, om tolkning av textens innehåll och kommunikationens gestalt behöver knytas till analys av de institutionella villkor som ramar in de pedagogiska handlingarna, menar författaren. Hon visar också det fruktbara i att länka ett läroplansteoretiskt och historiskt perspektiv till frågor om narrativitet och tolkning och till frågor om demokratiska dimensioner i utbildning.

Bernt Gustavssons *Bildning och demokrati – Att förmedla det partikulära och det universella* söker nya vägar för att undersöka och utveckla bildning och demokrati utifrån de förutsättningar som föreligger idag. Bildning och demokrati ses som föremål för återkommande omtolkningar i den historiska processen. Ett ständigt närvarande problem rör förhållandet mellan det universella i form av mänskliga rättigheter och värden som kan tänkas omfattas av alla, och det partikulära, i form av lokala

gemenskaper och identiteters rätt till särart utifrån ett erkännande av olikheter. Såsom tanken om bildning utvecklas i en tolkande, hermeneutisk tradition, menar författaren, att den förmedlar mellan det universella och det partikulära. För att komma åt problemets komplexitet behöver det, menar Gustavsson, undersökas och utvecklas utifrån olika vetenskapliga perspektiv, med en perspektivrikedom som ökar våra möjligheter att tolka och förstå komplexa fenomen. De intellektuella strömningar som står till buds i detta arbete som den hermeneutiska, den kommunikativa och den postkoloniala är olika försök att förmedla mellan det universella och det partikulära. På dessa förmedlande vägar kan en demokratisk bildningstradition utforskas och utvecklas, vilket kräver både teoretisk utveckling och empiriska studier av de sociala villkoren för den.

Gert Biestas artikel *Demokrati – ett problem för utbildning eller ett utbildningsproblem?* är en översättning av en text som baserar sig på den föreläsning han ursprungligen presenterade den 31 oktober 2001 inom ramen för demokratiprofilens seminarier serie samma höst. Gert Biesta argumenterar i sin artikel för att vi inte enbart bör förstå demokrati som ett problem för utbildning utan snarare bör se demokratin i sig som ett utbildningsproblem. Han föreslår en definition av demokrati som den situation i vilken alla mänskliga varelser kan bli subjekt. Denna definition diskuterar han i relation till Kants, Deweys och Arendts subjektsuppfattningar och tydliggör på detta sätt sin demokratidefinitions politiska och utbildningsmässiga implikationer. En slutsats som Biesta drar är att lärandet i demokratisk utbildning inte handlar om att *lära sig* för att bli ett (politiskt) subjekt, utan snarare att lärandet i demokratisk utbildning handlar om att de studerande fått erfara att de är och har varit (politiska) subjekt.

Lars Løvlie har starkt bidragit till uppbyggnaden och utvecklingen av den pedagogiska institutionens och universitetets demokratiprofil genom sin pedagogisk-filosofiska forskning och deltagande i forskarutbildningskurser med mera. Lars höll sin föreläsning om pedagogisk filosofi den 7 februari 2003. I den artikel som presenteras i detta nummer, *Den pedagogiske filosofiens veier*, analyserar Løvlie relationen mellan pedagogik och filosofi genom historiska exempel. Trots artikelns ringa storlek får vi en ingående och kritisk inblick i den pedagogiska idéhistorien med särskild hänsyn tagen till nämnda relation. Författaren ifrågasätter idén att det skulle vara den pedagogiska filosofins uppgift att legitimera specifika utbildningsprogram och ser snarare dess huvuduppgift som att bidra till kreativitet och kritisk reflektion och att därigenom lägga en god grund för utbildning. Artikeln utmynnar i ett värtaligt försvar och utarbetad argumentation för en demokratisk etik i Deweys anda, det vill säga en etik som är djupt förankrad i det demokratiska projektet.

Thomas Tydén presenterade vid Pedagogiska institutionens högre seminarium den 20 januari 2003 den föreläsning som nu tagit form som artikeln *Samspelet vetenskap och praktik – ett utmanande forskningsfält*. Här redovisas intresset för forskningsinformation, forskningsanvändning och samverkan mellan universitet/högskolor och det omgivande samhället. Han konstaterar att det finns en rad frågeställningar i sammanhanget som är otillräckligt belysta, till exempel på vilka sätt vetandets praktik, lärandeprocessen, gestaltar sig för olika yrkesgrupper och i vilken mån det sker ett ömsesidigt utbyte av erfarenheter samt föreligger problem mellan forskarsamhället och samhället i övrigt. Tydén ger sin syn på den så kallade tredje uppgiftens formella status, och han beskriver behovet av ett forskningsprogram inom området. Han ger sig också på en begreppsdefinition samt visar på begränsningar i användandet av begreppen forskningsinformation respektive forskningsanvändning. I sammanhanget redogör han för bakgrunden till inrättandet av forskningsprogrammet SVEP (samspelet vetenskap och praktik) och hur detta kan utgöra en viktig resurs i arbetet med dessa frågor.

Numret kompletteras med en artikel av professor Gunnar Berg, vilken primärt är föranledd av den inledande artikeln i föregående nummer (nr 3/2002) av Mats Dahlkvist, *Skolplikten och samhällsordningen*. Gunnar Berg tar således Dahlkvists text som utgångspunkt för att i sin artikel *Skolplikt, förvaring och elevers rättssäkerhet och inflytande* diskutera skilda aspekter av skolplikten. Berg hänvisar till hur han i sin avhandling *Skolan som organisation* tog sin utgångspunkt i skolans tvångsmässiga rekrytering av elever för att därvid kunna värdera skolans demokratiskt fostrande uppdrag. Han hänvisar till klassiska studier om skolans förvaringsuppdrag som Christies och Foucaults och en senare sociologisk avhandling som tagit fasta på detta uppdrag. Vad Berg speciellt lyfter fram är den vad han benämner inbyggda konflikten mellan statlig maktutövning och medborgerliga fri- och rättigheter, vilken han också applicerar på skolan i en historisk analys där skolan med Foucault primärt betraktas som en institution med ett disciplineringsuppdrag. Dock, säger Berg, ”huruvida skolor är tvångsorganisationer eller inte är en empirisk fråga” – och till en empirisk fråga kan den göras på många olika sätt. Utifrån slutsatsen att det beror på om elever anpassar sig eller inte, menar Berg att skolan upplevs som en rättighet (för de anpassade) men upplevs som en skyldighet och en förvaringsplats av andra.

I flera av bidragen berörs således vad som kan betraktas som demokratiska dimensioner i utbildning och kvarstår gör som alltid pedagogisk- och politisk-filosofiska frågor om (ut)bildningens förutsättningar, dess intersubjektiva och kommunikativa karaktär.